

STJEPAN BABIĆ

POVRATNE ZAMJENICE
S GLEDIŠTA REČENIČNIH DIJELOVA

O upotrebi povratnih zamjenica u hrvatskom jeziku pisalo se mnogo,¹ i utvrđeno je ovo:

1. Kad se koji imenički ili pridjevni pojam odnosi na subjekt, tada se umjesto lične zamjenice upotrebljava odgovarajući padež povratne zamjenice sebe, a umjesto posvojnih zamjenica povratna zamjenica svoj.

Međutim, upotreba se ne upravlja samo po tome pravilu pa su utvrđeni i razlozi nekim odstupanjima, prvenstveno za zamjenicu svoj.

2. Posvojna se zamjenica upotrebljava umjesto povratno-posvojne kad posvojna zamjenica obuhvaća širi pojam od onoga što obuhvaća subjekt.

3. Zamjenica svoj ima i pravo pridjevno značenje: *vlastit, blizak, srodan, prisan, nezavisan, slobodan* i sl. pa se u tim značenjima upotrebljava kao i ostali pridjevi.

4. Posebnost je upotrebe povratnih zamjenica u ustaljenim izrazima, u frazemima.

5. Problem je upotrebe zamjenica uz glagolsku imenicu ili kakvu drugu riječ sa značenjem radnje, stanja.

6. Ima dakako i primjera u kojima su lične i posvojne zamjenice pogrešno upotrijebljene umjesto povratnih.

I kad se ta pravila uzmu u opseg koji se ovdje samo podrazumijeva, trebala bi još novih dopuna i objašnjenja.

Drugo pravilo treba proširiti i na zamjenicu *sebe* i reći da to vrijedi i kad povratne zamjenice obuhvaćaju uži dio nego što ga obuhvaća subjekt, kao što pokazuju primjeri:

Odvezli smo se Fric i ja k meni² . . .

Osim toga, javite se poslije praznika, da malo posjedimo kod mene, a možemo napraviti i intervju za neki od Vaših listova.³

¹ Posljednji, najpregledniji sažetak cijele problematike studija je Z. Vinčea O nekim pitanjima upotrebe zamjenice svoj, Prilozi za VIII kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb, 1977, str. 163.—181. Zbog cjelovitoga pregleda dosadašnje problematike ovaj se rad oslanja na Vinčevov pa je i glavnina idućih pravila rađena prema tom članku.

² J. Benešić, Osam godina u Varšavi, Rad JAZU, Zagreb, 1981., str. 373.

³ Enes Čengić, S Krležom iz dana u dan, Zagreb, 1985., knj. I, str. 40.

Uz treće pravilo trebat će odgovoriti kako se razlikuje pridjevno značenje od zamjениčkoga u konkretnoj upotrebi i utječe li pridjevna upotreba na jednoznačnost poruke.

Peto pravilo problem tek postavlja i za odgovor su potrebna pota-nja proučavanja. Sve pokazuje da će rečenične dijelove s takvim imeni-cama i sličnim riječima trebati preocijeniti u svjetlu novih rasprava o predikatnom proširku. Kako je to glavni predmet ove rasprave, na to će se pitanje lakše odgovoriti poslije nje.

Opsežan bi komentar trebalo šesto pravilo. No zbog ograničenoga opsega ovoga članka i njegove druge namjene valja samo reći da će to pravilo, odnosno prvo, trebati ponovno razmotriti i preocijeniti jer sve pokazuje da je ono još uvijek preoštro formulirano unatoč dosadašnjim dopunama. U preocjenjivanju treba uzeti u obzir proširenost tzv. po-grešaka, jednoznačnost poruke, stilske vrijednosti i sl. Ovdje bih samo istaknuo jednoznačnost poruke jer je prva funkcija jezika da ih jedno-značno prenosi.

Ostavljajući to zasad po strani, mogu reći: i kad bi sve u tim okvi-rima bilo objašnjeno, svi problemi ne bi bili riješeni. Još bi ostalo pri-mjera koji bi bili zagonetni jer se jezični osjećaj ne bi slagao ni s tim dopunjenim pravilima. Potrebno je u razmatranju uzeti u obzir vrstu rečenice i njezinih dijelova u kojima se te zamjenice javljaju.

U dosadanjem se promatranju obično isticalo: kad se odnosi, pro-teže na subjekt, ali se nije pokušalo, svjesno i jasno, odgovoriti na ovakva pitanja:

1. Kako se povratne zamjenice upotrebljavaju u rečenicama koje su-bjekta i nemaju, kao što su bezlične rečenice, vokativne sintagme, ne-potpune rečenice u kojima nije izrečen ni subjekt ni predikat, kao što je to često u rečenicama suvremenih pisaca, u naslovima i drugdje?

2. Kako se povratne zamjenice upotrebljavaju u rečenicama u ko-jima je subjekt infinitiv?

3. Kako se upotrebljavaju u pasivnim rečenicama u kojima subjek-ta često nema, a ako ga i ima, on se ne podudara s vršiteljem radnje?

Ostavljajući i ova pitanja bez odgovora, razmotrit ću probleme u re-čenicama sa subjektom s obzirom na rečenične dijelove, prvenstveno s gledišta predikatnoga proširka koji kao rečenični dio i ne mora pripa-dati subjektu rečenice u kojoj se nalazi.

Najprije valja odrediti opseg za koji ta pravila vrijede.

Maretić je to izričito rekao: u istoj rečenici.⁴ I kad se precizira što je to ista rečenica, to ne unosi ništa novo jer se i dosad, i kad nije bilo izričito rečeno kao u Maretića, podrazumijevala prosta rečenica ili jedna surečenica u složenoj.⁵ Nov pogled u ovu problematiku donosi proma-

⁴ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931., str. 428.

⁵ Surečenicom nazivam jednu rečenicu u složenoj rečenici bila ona jedna od rečeničnoga niza, glavna u složenoj, usporedna (nezavisna veznička) ili zavisna. U radu sa studentima pokazalo se da je taj opći naziv za jednu rečenicu u složenoj veoma važan i da bi ga trebalo usvojiti.

tranje s gledišta pojedinih rečeničnih dijelova. Iako su oni poznati, ja ću ih ovdje navesti:

1. subjekt, 2. predikat, 3. objekt, 4. priložna oznaka, 5. atribut, 6. apozicija, 7. predikatni proširak.

Odmah valja reći da svi rečenični dijelovi nisu istoga reda. Najprije valja izdvojiti atribut. On je specifičan rečenični dio jer njemu otvara mjesto imenica pa se on može naći u svakom od ostalih rečeničnih dijelova.

U atributu dolaze posvojne zamjenice. I kad je posrijedi atribut u užem smislu, nema drugih problema osim onih koji su već spomenuti u dosadašnjem izlaganju. Posebni problemi nastaju kad je riječ o atributu u širem smislu, ali će o njima biti riječ nešto kasnije.

Zatim odmah dolazi apozicija kao posebna vrsta atributa. Za nju u načelu vrijedi isto što i za atribut. Otvara joj mjesto imenica i kad je apozicija u užem smislu, imenica ili zamjenica uz imenicu, onda je sama imenica izvan ove teme, a koliko mi je poznato problema nema ni kad je posrijedi lična zamjenica. Problem nastaje kad apozicija ima uza se atribut, a dolazi poslije svoje imenice. No o tome će biti riječ kasnije.

Uz ove specifičnosti valja reći da su rečenični dijelovi jasni u načelu, ali je drugo kad se počne promatrati kako se oni određuju u konkretnim rečenicama. Tu već nema potpune sloge jer nema sasvim čvrstih kriterija, a uz to je dosadašnje kriterije R. Katičić u Sintaksi hrvatskoga književnoga jezika prilično relativizirao, i, kako se po svemu čini, s pravom. Uzevši sve to u obzir, može se reći da posebnih problema nema u predikatu i objektu kad nije posrijedi glagolska imenica ni infinitiv.

U predikatu mogu doći posvojne zamjenice kao atribut predikatnoj imenici:

Ta on je i onako vazda bio svoje čudi. (Mulabdić, 1, 172.)⁶

Isto vrijedi i za objekt, bliži i dalji:

Gospoda neka svoju čorbu vare, a mi ćemo svoju kašu. (A Kovačić, 3, 41.) — *Čovjek je određen i pozvan . . . da vlada svojim duhom u nekoj harmoniji vječnog svemira . . .* (Jonke, 2, 226.)

Kao objekt može se javiti i zamjenica sebe:

Ariele, moj Ariele, ti si opet našao sebe. (V. Car Emin, 3, 455.) — . . . *što nije mogao da sebi objasni.* (Krešić, 2, 381.) — . . . *a dotle vas prepuštam same sebi.* (Krešić, 1, 21.)

Što se subjekta tiče, tu u obzir dolazi samo subjekatna sintagma, a u njoj kao atributi samo nepovratne posvojne zamjenice jer je posvojna zamjenica *svoj* isključena iz razumljivih razloga kao što pokazuju primjeri:

⁶ Primjeri navedeni s ovakvim brojevima uzeti su iz građe Matice hrvatske.

Moja sestra Marica (...) nije se sjećala tog požara ... — Moj je otac bio poduzetnik građevina ... — Za stolom sjedi naš otac, pijući iz šalice kavu. — Naš otac se s nama nikad nije bavio. (F. Mažuranić, *Od zore do mraka*, str. 21.)

Isto ograničenje vrijedi i za subjekatne sintagme u saštavnoj vezi: *Neka trči za vama đavao i njegova mati.* (Bogdanović, 3, 131.)

Iako se posvojna zamjenica *njegov* odnosi na subjekt *đavao*, kazuje da mati pripada subjektu, ipak se *njegov* ne može preokrenuti u *svoj* jer je i imenica *mati* u toj rečenici subjekt, što jasno pokazuje dubinsku strukturu te rečenice. To su zapravo dvije iste rečenice koje su različite samo po subjektima pa su onda sklopljene u jednu s više subjekata.

Kad se taj smisao izrekne socijativom, onda se već po upotrebi posvojnih zamjenica vidi da je to sasvim drugačija struktura od sastavne jer tada dolazi povratno-posvojna zamjenica: *Zatim ode starac s margarcem i sa svojim kolima dalje, a Hlapić ode svojim putem.* (I. Brlić-Mažuranić, 1, 16.)

Dakako, tu se postavlja pitanje kako ćemo interpretirati dio s *margarcem i sa svojim kolima*, ali što god rekli, taj dio s obzirom na upotrebu posvojnih zamjenica pokazuje jasno opreku sa sastavnom sintagmom.

Prije nego što se osvrnemo na upotrebu povratnih zamjenica u priložnoj oznaci i apoziciji, potrebno je razmotriti njihovu upotrebu u predikatnom proširku s razlogâ koji će se tek vidjeti.

Predikatni je proširak u našoj gramatičkoj literaturi bio poznat i prije, Maretić ga spominje pod nazivom *privezak (adjunkcija)*,⁷ I. Brabec kao *predikatni atribut ili priložak*,⁸ ali je njegov opseg bio veoma uzak, to je samo pridjev. Njegovo su područje u nas znatno proširili M. Peti i R. Katičić na račun priložnih oznaka i apozicije. M. Peti to izričito kaže:

»Razlika između adverbâ i predikatnog proširka načelno je dakle jasna. U tradicionalnom sintaktičkom modelu ta razlika nije međutim sasvim adekvatno opisana. Neki su tipovi našega neobaveznog predikatnog proširka ondje pretpostavljeni kao različite vrste adverbânih oznaka. U adverbne oznake svrstani su tako particip prezenta, particip perfekta i neki prijedložni izrazi u genitivu, lokativu i instrumentalu.«⁹

A R. Katičić:

»Prijedložni izraz kao predikatni proširak lako može biti sintaktički dvoznačan jer se prijedložni izraz često javlja i kao adverbna oznaka. U oba slučaja vezan je uz predikat pa se tu proširak ne može razlikovati od priložne oznake po sintaktičkome sklopu kojemu pripada. On je u oba slučaja isti. Razlika je u značenju.«¹⁰

⁷ N. dj., str. 421.

⁸ Brabec-Hraste-Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb, 1963., str. 196.

⁹ Predikatni proširak, Zagreb, 1979., str. 150.

¹⁰ Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1986., str. 457. i 458.

R. Katičić na jednak način relativizira i odnos između atributa i predikatnoga proširka, usp. str. 455, a kad se razmotre primjeri, onda je to isto i s odnosom između njega i apozicije. Zbog toga upotrebu ličnih i posvojnih zamjenica treba najprije razmotriti u predikatnom proširku jer kad se on promotri u svojem novom opsegu, tada su problemi sa suženim opsegom priložnih oznaka i apozicije znatno manji. Upotreba se tada upravlja uglavnom prema već iznesenim pravilima.

Posebnost je predikatnoga proširka u tome što je on razrečeničena rečenica, a razrečeničeni je dio privezan uz predikat druge rečenice. Zbog upotrebe zamjenica važno je upozoriti da ishodišna rečenica može imati isti subjekt s rečenicom uz koju se razrečeničeni dio privezuje, a može biti i različit. Zbog jasnoće te pojave potrebno je da to ogledamo na primjerima:

*Očevog ti eno groba
A svanut će ona doba
Da ga svetiš mlad.*

Kranjčević, 1, 50.

Moja majko, oženi me mlada.

(N. pj.)

Pridjev *mlad* je i u jednom i u drugom primjeru predikatni proširak, ali jednom ishodišne rečenice imaju isti subjekt, a drugi put su različiti. Prvi primjer: *da ga svetiš (ti) dok si mlad (ti)*, odnosno: *Ti ga svetiš. Ti si mlad.* Drugi: *Moja majko, oženi me (ti) dok sam mlad (ja)*, odnosno: *Ti me oženi. Ja sam mlad.*¹¹

Odmah se može sa sigurnosti pretpostaviti da problema s upotrebom povratnih zamjenica nema ako je subjekt u obje ishodišne rečenice isti:

...uzrujavao se Silvije Liepach raspravljajući o tome događaju sa svojom ženom, osjećajući sasvim točno svoj brodolom. (M. Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Zagreb, 1932., str. 79.)

Kad se predikatni proširak sa *raspravljajući* i *osjećajući* pretvori u rečenicu, dobiva se isti subjekt: Liepach se uzrujavao, Liepach je raspravljao, Liepach je osjećao.

Isto je tako i u rečenici:

Razmišljajući tako o sebi i o svome trajanju, o svojim počecima i o međama svoje ličnosti, Filip se gubio u mutnim slikama, te nikako nije mogao da se snađe! (Isto, str. 137.)

Kad se predikatni proširak pretvori u rečenicu, subjekt joj je Filip: *Kad je Filip razmišljao* . . .

Problem nastaje kad u istu rečenicu dolazi predikatni proširak koji u ishodišnoj ima drugi subjekt. Tako se Z. Vince zaustavio na rečenici:

¹¹ Po mojem mišljenju ishodišne rečenice za predikatni proširak ne moraju biti jezgrene (proste), ali to valja ostaviti za posebnu raspravu.

»Zbog svoje važne službe takav lektor treba da ima stimulaturna primanja ovisna o rezultatu *njegova* rada.« Istakao je zamjenicu *njegova* i kako se govori o lektorovu radu, a lektor je u toj rečenici subjekt, smatra da bi trebalo »ovisna o rezultatu *svoga* rada«. Ali je ipak intuitivno osjetio da nešto nije u redu pa je dodao: »Ipak i upotreba zamjenice *njegov* našla bi svojih zagovarača.«¹² Sada kad znamo da je dio »ovisna o rezultatu *njegova* rada« zapravo predikatni proširak koji razvezan u rečenicu ima drugi subjekt: *primanja su ovisna o rezultatu njegova rada*, tada nam je upotreba zamjenice *njegov* sasvim jasna.

Sličan problem izaziva i rečenica: . . . *počeo sam se pribojavati toga časa kad ću skinuti tu odjeću neizabranu već nabačenu na mene golog, ošišanog, naprašenog i izvakciniranog* . . . (K. Spoljar, Tuđina, Zagreb, 1969., str. 44.) Priložna oznaka *na mene* nalazi se u istoj rečenici i odnosi se na subjekt, a ipak nije *na sebe* niti tako može biti jer se *na mene* nalazi u sklopu predikatnoga proširka kojemu bi ishodišna rečenica imala drugi subjekt, imenicu *odjeća*, odnosno zamjenicu koja: . . . *odjeću koja nije izabrana, već je nabačena na mene* . . .

Posebno je zanimljiva rečenica s kojom bi se dosadašnja gramatika prilično namučila: . . . *nauči nas u svjetlu tvoje riječi prosuđivati zemaljska dobra*. (Rimski misal, Zagreb, 19 . . . , str. . .)^{12a} I tu *tvoje* izriče pripadnost osobi koja je subjekt u istoj rečenici i mnogi bi zbog toga tražili *svoje riječi*, ali kad se zna da u *svjetlu tvoje riječi* ne pripada osnovnom ustrojstvu rečenice sa subjektom *ti*, nego predikatnom proširku izrečenom infinitivom *prosuđivati*, a kad se on razveže u rečenicu, tada je njemu subjekt *mi*: *nauči nas (ti) da (mi) u svjetlu tvoje riječi prosuđujemo zemaljska dobra*. U hrvatskom jeziku moguć je takav infinitiv, koji se ne odnosi na isti subjekt, pa takva rečenica ne bi značila isto sa zamjenicom *svoj*, značila bi da *mi* zemaljska dobra *prosuđujemo* u svjetlu *svoje*, tj. naše riječi.

M. Peti ističe da su dijelovi s adverbijalnim *kao* i sklonjivom riječi u kojem od padeža zapravo predikatni proširci.¹³ Sad možemo razumjeti ovakve primjere: . . . *osjećao bi se kao većina njegovih drugova što su bili svoji gospodari*. (Mulabdić, 1, 209.) Tu je ishodišna rečenica: *kao što se osjeća većina njegovih drugova* pa je razumljivo što ne može doći *svojih drugova*.

Da navedem još jedan primjer koji sad nije potrebno posebno ni tumačiti: *Zakleo bih se, kao moj otac, zemljom crnom* . . . (D. Tadijanović, Pustinja.)

Granica između atributa u širem smislu i predikatnoga proširka nije precizno određena pa će tu biti potrebna još daljnja proučavanja, ali analiza upotrebe posvojnih zamjenica i tu može biti neki putokaz. Tako sada možemo razumjeti i primjer koji je zadavao određene teškoće Tomi Maretiću. On u svojoj Gramatici na 429. str. navodi Karadžićev primjer

¹² N. dj., str. 175.

^{12a} Tekst sam ispisao iz misala kojim sam se jezično bavio, ali nisam zapisao potrebne podatke, a za pisanja ovoga referata nisam uspio naći izvornik.

¹³ N. dj., str. 166.

»Užice, dosta tvrd starinski grad, no zbog brda oko njega slabo se može držati« i kaže »običnije bi bilo: oko sebe«. Izraz *zbog brda oko njega* priložna je oznaka i po dosadašnjem strogom normativnom gledištu to bi bila pogreška. Maretić je, očito zbog velikoga poštovanja Karadžićeva jezika, nešto obazriviji pa kaže samo »običnije bi bilo«, no mi možemo reći da je upotreba zamjenice *njega* sasvim normalna ako za dio *oko njega*, koji je u priložnoj oznaci atribut u širem smislu, pretpostavimo ishodišnu rečenicu ... *zbog brda koje je oko njega*, a u njoj i ne može doći *oko sebe*.

U primjeru ... *osjećao si prisutnost svog svijeta, svijeta tvoje neizmerno prazne slobode* (K. Špoljar, n. dj., 77.) dio *tvoje neizmerno prazne slobode* atribut je u širem smislu, a kako se posvojna zamjenica odnosi na subjekt (ti), izriče istu pripadnost kao i zamjenica *svoj* u tom istom tekstu, mnogi bi tražili, po njihovu mišljenju opravdano, upotrebu zamjenice *svoj*. Kad se shvati da se taj dio može protumačiti i kao sažimak rečenice ... *svijeta koji je tvoja neizmerno prazna sloboda*, onda vidimo da je ovdje opravdana i upotreba zamjenice *tvoj*.

Kad se već služimo knjigom M. Petija, možemo iz nje navesti njegovu zahvalu kao zanimljiv primjer: *Posebnu zahvalnost dugujem prof. Radoslavu Katičiću, mojemu mentoru, koji je ovom radu bitno odredio tematski opseg* ... (str. 5.)

Po tradicionalnoj gramatici *mojemu mentoru* odredili bismo kao apoziciju, a po strogom normativnom gledištu za upotrebu *mojemu* umjesto *svojemu* rekli bismo da je pogreška, ili bar obazrivije, kao T. Maretić, *običnije bi bilo svojemu*, jer posvojna zamjenica označuje da mentor pripada piscu koji izriče rečenicu pa je u istoj rečenici i subjekt. Ako *mojemu mentoru* shvatimo kao predikatni proširak, a u teoriji o predikatnom proširku između apozicije i predikatnoga proširka nema oštre granice — M. Peti na 166. strani tipične apozicijske primjere navodi kao primjere predikatnoga proširka, a u tom smislu govori i R. Katičić u 856. točki svoje Sintakse — onda je ovdje *mojemu mentoru* sasvim normalno jer je to sažimak rečenice *koji je (bio) moj mentor*, a u toj rečenici nema mjesta za upotrebu zamjenice *svoj*.

U jednom filmu na TV-Zagreb, koji sam gledao u proljeće 1986., a poblize podatke nisam zapisao, zapazio sam prijevodnu (titlovanu) rečenicu: *Ja vas smatram odgovornim za moju kćerku*. Iako kćerka pripada osobi koju u rečenici označuje subjekt, ipak ne može doći povratna posvojna zamjenica *svoj* jer bi tada bilo rečeno da kćerka pripada osobi koja je u rečenici označena sa *vas*, što je u rečenici objekt. Ta upotreba naizgled potpuno oprečna dosadašnjim pravilima sasvim je razumljiva kad se *odgovornim za moju kćerku* shvati kao predikatni proširak, kao što takve primjere smatra M. Peti.¹⁴ Kad se taj predikatni proširak urečeniči, on glasi: *Ja smatram da ste vi odgovorni za moju kćerku*, što je u jasnoj opreci s rečenicom: *Ja smatram da ste vi odgovorni za svoju kćerku*.

¹⁴ N. dj., str. 134.

Idućem primjeru nije lako odrediti ishodišnu rečenicu:

Zahvaljujući se na tom velikom priznanju, dr. Mirjana Gross je rekla da je njeno djelo historiografsko i ne može poslužiti nikakvim političkim strujama. Ona se, prema njenim riječima, bori za autonomiju prošlosti. (Vjesnik, 22. 6. 1986. 3.)

I po mojem jezičnom osjećaju ovdje ide prije *njenim* nego *svojim*, ali mala anketa pokazuje da može i *svojim*. Tražeći najbolju preobliku, teško je pronaći najadekvatniju. Mislim da bi mogla biti: *po riječima koje su njene*.

Sličnu nesigurnost osjetio sam kad sam pisao rečenicu »mnogi bi tražili, po njihovu mišljenju opravdano«. Najprije sam spontano napisao: *mnogi bi tražili po svom mišljenju opravdano*, ali mi se učinilo da dio iza *tražiti* treba kao naknadno dodani odijeljeni zarezom, pa kad sam to učinio, tada sam, opet spontano, *svojemu* zamijenio sa *njihovu* i vidio da je to upravo problem o kojem raspravljam. Sve pokazuje da je za takve primjere potrebno daljnje proučavanje.

Dakako, ima i takvih rečenica u kojima je slaganje formalno prema subjektu pa dolaze povratne zamjenice umjesto nepovratnih. Neke je od njih jednostavno protumačiti.

Leonardo Boff, brazilski franjevački teolog, prisiljen odlukom vatikanske kurije na šutnju, izjavio je, za vrijeme najveće kampanje protiv sebe, da je pozivanje Katoličke crkve na poštovanje ljudskih prava čista farsa. (Ivica Mlivončić, Start, 8. 2. 1986. 33.)

U tom je primjeru zamjenica *sebe* upotrijebljena iz formalnoga slaganja sa subjektom, ali kako su drugi vodili kampanju protiv njega, a nije sam protiv sebe, ja bih napisao *protiv njega*, a tako bi i trebalo napisati jer bi u ovakvim strukturama poruka mogla biti krivo shvaćena.

Formalno je slaganje i u rečenici:

Primili smo, Gospodine, sveto otajstvo koje nam sin tvoj naredio činiti na svoj spomen. (Rimski misal, Zagreb, 1973., str. 48.)

Tu je *činiti na svoj spomen* predikatni proširak¹⁵ ishodišne rečenice *da činimo na njegov spomen* pa iako je iz povijesnoga konteksta jasno na čiji spomen, ipak i ovdje postoji opasnost da se shvati da to činimo na svoj, tj. na naš spomen pa zato i tu norma, po načelu jednoznačnosti, treba zahtijevati upotrebu zamjenice *njegov*.

U svjetlu ovoga što je ovdje dosad rečeno mislim da bi se mogao riješiti i problem s glagolskim imenicama i drugim riječima sa značenjem gla-

¹⁵ Takvo razrečeničenje M. Peti ima među tipovima predikatnoga proširka, str. 97.—119., a R. Katičić kao pojavu srodnu predikatnom proširku i naziva je infinitivizacijom, Sintaksa, str. 465.—477. Zbog kratkoga razdoblja od izlazenja Sintakse do roka za predaju ovoga članka nisam mogao proučiti značenje te razlike za ovu problematiku.

golske radnje,¹⁶ a tu valja ubrojiti i infinitiv. Kao što je rečeno, taj je problem već uočen, ali za nj nije dano zadovoljavajuće rješenje, a sad se može dati.

U rečenici

Stari Liepach dao je južinu u počast svoje drage prijateljice grofice Orcyval i na tu južinu bila je pozvana i Kazimiera Latinoviczeva sa svojim sinom, a Filip se je na najveće začuđenje svoje majke odazvao. (M. Krleža, n. dj., str. 97.)

nalazimo tri puta zamjenicu *svoj*, prvi put uz odglagolsku imenicu, a treći put uz glagolsku i oba dijela s njima mogli bismo pretvoriti u rečenice: *da počasti svoju dragu prijateljicu, da se njegova majka veoma začudila*. U prvoj dolazi zamjenica *svoj*, jer je isti subjekt, a drugoj *njegov* jer je različit.

Slična je rečenica u istom djelu na str. 145.:

»Suche die Buche«, rekao je Filipu sinoć stari Liepach, gnjaveći ga kod večere sa svojim lovačkim pustolovinama i doživljajima, kako ga je negdje u lovu u brđinama ulovila noćna oluja i kako se sklonuo pod jednu bukvu po savjetu svoga djeda iskusnog planinara i lovca.

Prva upotreba zamjenice *svoj* sasvim je jasna jer se nalazi u predikatnom proširku koji ima isti subjekt kad se pretvori u rečenicu, a drugi put, ako se imenica *savjet* pretvori u lični glagolski oblik, ima drugi subjekt: *kako ga je savjetovao njegov djed*... To dakle nisu istovrsni primjeri i kad je drugi subjekt, mogli bismo očekivati i naći upotrebu nepovratnih posvojnih zamjenica kao i u predikatnom proširku kad im ishodišne rečenice imaju različite subjekte.

Provjeravanjem u konkordanciji Povratka Filipa Latinovicza to se očekivanje i potvrdilo. Na posljednjoj stranici nalazi se rečenica:

Čuo je graju za sobom, lupanje vratima, vikanje njegove majke, a pred njim bilo je blato...

Majka pripada pojmu označenom u rečenici kao subjekt i zato bi trebala biti upotrijebljena zamjenica *svoj* kao i u prethodna dva primjera, *vikanje njegove majke* objekt je iste rečenice, ali kako je *vikanje* glagolska imenica, taj se objekt lako pretvara u rečenicu, *više njegova majka* ili *njegova majka više*, a u njoj nema mogućnosti za upotrebu zamjenice *svoj*.

U tom su pogledu zanimljiva dva primjera koja pokazuju obje mogućnosti u istom tekstu. U jednom misalu nalazimo ovu rečenicu:

Bože, ti si mnoge narode sjedinio u ispovijedanju tvoga imena...¹⁷.

¹⁶ R. Katičić ima u Sintaksi sasvim novo i veoma zanimljivo poglavlje Nominalizacija, str. 477.—491. u kojem govori o specifičnom preoblikovanju rečenice. Vrlo je vjerojatno da je nominalizacija važna i za ovu problematiku, ali s razloga navedenog u prethodnoj bilješci nisam je mogao proučiti.

¹⁷ Rimski misal, Zagreb, 19... , str. ... , v. bilj. 12a.

a u drugoj:

*Bože, koji si različite narode sjedinio u priznanju svoga imena...*¹⁸

U kolebanju između *u priznanju tvoga/svoga imena* mi bismo po tradicionalnoj gramatici to shvatili kao priložnu oznaku i po jasnijoj dosadašnjoj normi tražili *svoga*. Međutim sad vidimo da se to može shvatiti i kao predikatni proširak ishodišne rečenice: *da ispovijedaju/priznaju tvoje ime* pa onda razumijemo i upotrebu zamjenice *tvoj* i samo kolebanje.

Sad bi samo trebalo istražiti raspodjelu povratnih i nepovratnih zamjenica u predikatnom proširku, infinitivnim sintagmama i rečeničnim dijelovima s glagolskim imenicama. Mislim da je taj posao nakon ovih objašnjenja znatno lakši, potrebno je samo skupiti veći broj primjera.

Sve pokazuje da bolje poznavanje rečeničnih dijelova objašnjava i neke dosad nejasne upotrebe povratnih zamjenica, ali da i promatranje upotrebe povratnih zamjenica baca novo svjetlo na rečenične dijelove. Proučavanje njihovih uzajamnih odnosa otvara nove poglede na obje strane.

Summary

REFLEXIVE PRONOUNS FROM THE POINT OF VIEW OF SENTENCE PARTS.

The author shows that the former rules governing the use of reflexive pronouns have been inherently inadequate, especially from the point of view of the sentence parts in which they are found. New criteria for their disposition within sentence parts are discussed. This entirely distinct perspective opens up a broader scope of predicate extension and consideration of deep sentence structure.

¹⁸ Misal za sve dane u godini, Makarska 1967., str. 308.